

УДК 343.98

*В. В. Тіщенко***ВИНИКНЕННЯ, РОЗВИТОК І СУЧАСНИЙ СТАН  
КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ**

**Постановка проблеми.** Криміналістична методика розслідування інтегрує наукові положення всіх розділів криміналістики – її загальної теорії та методології, криміналістичної техніки і криміналістичної тактики, використовує положення різних наук – кримінального права, кримінального процесу, кримінології, філософії, логіки, психології, теорії управління тощо. Разом із тим криміналістична методика розробляє власну теоретичну базу, на якій формуються, поглиблюються й уточнюються наукові знання про предмет дослідження цього розділу криміналістики, його завдання, структуру, загальні принципи побудови і зміст методик розслідування окремих категорій злочинів. Це дає змогу розглядати методику розслідування не лише як елемент системи криміналістики, а і як відносно автономний комплекс криміналістичних знань, що зумовлює головну мету зазначеного розділу криміналістики – визначення загальних положень і засад, на базі яких створюються нові методики розслідування окремих категорій злочинів і вдосконалюються наявні методики розслідування.

**Мета статті** – висвітлити деякі аспекти виникнення, розвитку й сучасного стану криміналістичної методики розслідування.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Варто відзначити, що таке розуміння місця та значення методики розслідування злочинів у системі криміналістики, її змісту й функцій, а потім і її загальних (теоретичних) положень визначилось не зразу.

Основними віхами виникнення й розвитку криміналістичної методики розслідування можна вважати такі знаменні події.

У 1929 р. В.І. Громовим видана робота під назвою «Методика розслідування злочинів». В.І. Громов фактично вперше ввів сам термін «методика розслідування злочинів», яким позначив назву заключного розділу криміналістики. Крім того, потрібно відзначити, що в названій роботі виділені й загальні положення, в яких розглянуті головні завдання розслідування загалом, а також окремі його стадії. У праці називалися основні методи, що застосовуються в розслідуванні, й обґрунтовувалася основна функція методики розслідування, що полягає, на думку автора, в тому, що вона повинна вказати, «коли, за яких

умов і в яких випадках використання тих або інших методів видається необхідним або доцільним або, навпаки, непотрібним і нераціональним» [1, с. 356]. У виділених В.І. Громовим загальних положеннях методики розслідування немає ще чіткої структури, низка розглянутих питань належить до кримінально-процесуального права, наукової організації праці органів розслідування, слідчої тактики. Автор не відрізняє поняття «метод» і «прийом», «методологія» й «методика». Однак зазначена робота підтвердила необхідність розробки теоретичних положень методики розслідування злочинів, загалом визначивши правильний напрям для подальших наукових досліджень.

Наступним кроком у становленні загальних положень методики розслідування злочинів стали роботи Б.М. Шавера, передусім його стаття «Про основні засади окремої методики розслідування злочинів», у якій визначалися завдання цього розділу криміналістики й указувалося на основний принцип побудови методики розслідування: від знання способу вчинення злочину – до знання методів його розкриття [2, с. 46]. В іншій статті – «Предмет і метод радянської криміналістики» – в системі криміналістики він виділяє розділ її особливої частини під назвою «Застосування основних принципів криміналістики до розслідування окремих видів злочинів» [2, с. 82]. У підручнику криміналістики 1939 р. (автори С.А. Голунський і Б.М. Шавер) викладу окремих методик розслідування передуює глава «Предмет, метод і завдання методики розслідування окремих видів злочинів», в якій визначені поняття, завдання цього розділу криміналістики, вказувалося на загальні закономірності в діяльності з розслідування злочинів і на принципи побудови методик розслідування окремих категорій справ і серед них чільний – розслідування певної категорії злочинів має йти від методу (способу) вчинення злочину до методу його розкриття. Окрема методика розслідування повинна включати, на думку авторів, указівки на характерні сліди й місця їх знаходження, на особливості технічних і тактичних прийомів розслідування, на коло осіб, серед яких передусім варто шукати злочинця, а також можливих свідків, на способи аналізу фактів і подій по цій категорії злочинів, необхідність використання відповідних спеціальних знань і поєднання слідчих та оперативно-розшукових дій. Спроби виділення принципів побудови окремих методик розслідування були на той час важливим кроком до формування теоретичних основ криміналістичної методики. Потрібно відзначити, що більшість із викладених принципів зберігає значимість і по сьогоднішній день.

Незважаючи на виділення методики розслідування в самостійний розділ криміналістики, розробка її наукових положень відставала від темпів і глибини розвитку інших розділів криміналістики, на що звернув увагу В.П. Колмаков у статті «За єдність розвитку криміналістичної техніки і методики розслідування злочинів» у 1948 році [3, с. 52–53].

У підручнику криміналістики 1952 року Б.М. Шавером написана глава «Основні положення методики розслідування». До них зараховані:

- поняття методики розслідування окремих видів злочинів;
- завдання розслідування;

- початкові невідкладні дії слідчого;
- обставини, що підлягають з'ясуванню й дослідженню;
- основні прийоми та методи виявлення й фіксації доказів;
- вивчення особистості обвинуваченого та виявлення мотивів злочину; заходи щодо відшкодування заподіяної шкоди й забезпечення конфіскації майна;
- виявлення обставин, що сприяли вчиненню злочину [4, с. 13–18].

Названі положення свідчать про спробу розширення і структуризації цього підрозділу методики розслідування. Разом із тим багато положень лише намічали шляхи підходу до вивчення тих закономірностей, які лежать в основі теоретичної розробки криміналістичної методики розслідування. Так, завдання розслідування зводилися до з'ясування складу злочину, що розслідується, і значення боротьби із цим видом злочину. Вивчення методики розслідування окремих видів злочинів пов'язувалося з визначенням характерних для них початкових слідчих дій. Рекомендації про прийоми та методи виявлення й фіксації доказів викладалися в загальному вигляді, а значення вивчення даних про особу обвинуваченого вбачалося головним чином у встановленні справжніх мотивів і цілей злочину. Недолік положень цієї глави полягає й у тому, що в ній не розглядалися принципи побудови окремих методик розслідування, які цілком обґрунтовано виділялися в зазначеному раніше підручнику.

У 1955 році Б.Л. Зотов видав окрему роботу «Загальні положення методики розслідування окремих видів злочинів», у якій він писав: «Завдання методики розслідування й полягає в тому, щоб на підставі практики підсумувати все те, що є загального під час розслідування аналогічних справ, і запропонувати найбільш правильні шляхи з успішного розкриття злочинів і викриття злочинця» [5, с. 4]. Такими загальними положеннями, на його думку, є:

- соціалістична законність – основа роботи слідчого;
- повнота розслідування й визначення меж доказування;
- вивчення й узагальнення слідчої практики;
- швидкість і оперативність розслідування;
- застосування науково-технічних засобів у розслідуванні злочинів;
- поєднання слідчих та оперативно-розшукових дій;
- плановість проведення розслідування [5, с. 5–38].

Як бачимо, в цьому переліку називаються елементи різного рівня, обсяг понять іноді перетинається, спірні послідовність викладу й включення в структуру окремих методик деяких із них. У перерахованих положеннях не розкриваються зміст теоретичної частини методики розслідування та її наукові закономірності, а лише називаються основні принципи розслідування, частина з яких належить до принципів кримінального судочинства, що розроблюються в науці кримінально-процесуального права.

Суттєве значення для розробки загальних положень методики розслідування мала робота О.М. Васильєва, Г.М. Муд'югіна та Н.А. Якубович «Планування розслідування злочинів», у якій указувалось, що планування на початковій стадії розслідування й вибір напряму залежать не стільки

від виду злочину, а головним чином від обсягу та характеру вихідних даних, на основі яких виділялись три найбільш типові ситуації: 1) є факт події, яка містить ознаки певного злочину; 2) є відомості про злочинну подію, наявність якої, як і вину певних осіб, необхідно ще встановлювати; 3) факт злочину є очевидним, але відомості про його винуватця відсутні [5, с. 3–38]. Хотілось би підкреслити важливість виділення ситуаційного підходу в побудові методики розслідування злочинів, незалежно від їх виду (автор розділу – Г.Н. Муд'югін).

У зміст основних положень методики розслідування окремих видів злочинів В.І. Терещіловим включалося:

- з'ясування суті складу передбачуваного злочину для правильного визначення предмета й меж доказування, а також завдань розслідування;

- вивчення способів учинення та приховування злочинів, що впливає на встановлення шляхів розкриття й розслідування відповідних злочинів;

- початкові слідчі дії у справах тієї чи іншої категорії, що визначаються залежно від обсягу і змісту вихідних матеріалів;

- методичні вказівки щодо збирання, вивчення й дослідження різних доказів стосовно особливостей розслідування окремих видів злочинів;

- вказівки на шляхи та ознаки визначення кола свідків у справі, що розслідується;

- вказівки на всі найбільш важливі особливості аналізу, зіставлення й оцінювання доказів, характерні для певної категорії кримінальних справ [6, с. 350–353].

Отже, в загальних положеннях криміналістичної методики стали виділятися три найважливіші принципи побудови окремих методик: 1) включення до структури окремих методик обставин і завдань, що визначаються складом злочину і предметом доказування; 2) опис типових способів злочину, знання яких є важливим для розкриття таких злочинів; 3) визначення залежності напряду розслідування і слідчих дій від змісту й характеру вихідних даних, що утворюють певні типи слідчих ситуацій.

Науковий аналіз і подальше узагальнення теоретичних початків методики та практики розслідування дали змогу затвердити необхідність розробки загальних положень цього розділу криміналістики. У підручниках криміналістики кінця 1950 – середини 1960-х років уже в досить розгорнутому вигляді розглядаються теоретичні положення методики розслідування, в яких не тільки визначаються її предмет і місце в системі криміналістики, а й робляться спроби виявити загальні закономірності розслідування, сформулювати положення, які стосуються розслідування конкретного злочину, та принципи їх застосування на практиці [6, с. 347–358]. Пильна увага вчених-криміналістів звертається до поняття способу вчинення злочину як найбільш значимого джерела інформації про злочинця й обставини злочину, значення його вивчення та використання даних про нього в розслідуванні. Зокрема, Е.Д. Куранова вказала на залежність вибору особою певних способів учинення злочинів від типових об'єктивних і суб'єктивних факторів, що зумовлюють схожість і повторюваність способів дій, а також на комплекс

сний характер способу злочину, що складається з дій з підготовки, вчинення та приховування злочину [7, с. 161, 165]. Подальший глибокий розвиток учення про спосіб вчинення злочинів отримало в працях Г.Г. Зуйкова, який показав взаємозв'язок способу з іншими елементами злочину і слідами останнього, його значення для пошуку й установлення особи злочинця [8].

Безумовною віхою в розвитку теоретичних положень криміналістичної методики стала докторська дисертація О.Н. Колесніченко «Наукові та правові основи розслідування окремих видів злочинів» (1967 рік). У ній розглянуто поняття методики розслідування й визначено її місце в системі криміналістики, виділено поняття криміналістичної характеристики злочинів і показано значення способу вчинення злочину.

В окремому розділі дисертації розглянуті основні положення методики розслідування злочинів. До них він зараховує ті, які відіграють «найбільш істотну роль в організації діяльності слідчого з розслідування злочинів», і включає до них: а) індивідуальність розслідування; б) планомірність розслідування; в) поєднання слідчих дій з оперативно-розшуковими заходами; г) поєднання дій слідчого і громадськості; д) поєднання дій слідчого й обізнаних осіб [9, с. 15–16]. У дисертації розглядаються також «Основи побудови окремих методик розслідування злочинів», куди автор включив: 1) визначення обставин, що підлягають з'ясуванню; 2) проведення початкових слідчих дій; 3) особливості побудови слідчих версій і проведення подальших дій слідчого; 4) питання запобігання злочинам [9, с. 19]. Отже, О.Н. Колесніченко позначені напрями розробки принципів побудови й застосування окремих методик розслідування, а також структури таких методик. Усі названі положення, підкреслює автор, повинні бути збудовані в оптимальну систему. Звичайно, не з усіма позиціями О.Н. Колесніченка можна погодитися. Так, питання побудови окремих методик розслідування не варто виділяти із загальних положень методики розслідування, оскільки останні містять систему чинників, які й зумовлюють оптимальну структуру окремих методик. Перераховані автором основні положення методики швидше належать до принципів, настанов, якими потрібно керуватися в практичній слідчій діяльності. Але вони не можуть бути названі принципами теоретичної розробки методики. Наприклад, індивідуальність розслідування – це властивість, притаманна кожній слідчій діяльності по конкретному кримінальному провадженню, і тому зумовлює творчий, нешаблонний її характер. Водночас науковий підхід до розробки методики розслідування полягає у виявленні загальних закономірностей у розслідуванні злочинів, у типізації його етапів, ситуацій, версій, завдань і засобів їх перевірки та вирішення.

У підручнику криміналістики під редакцією Р.С. Белкіна і Г.Г. Зуйкова (1968 рік) у розділі «Методика розслідування окремих видів злочинів» чітко виділяються її загальні положення, що включають вимоги й вихідні положення розробки методики, а також структуру і зміст окремої методики розслідування [10, с. 476–496]. До таких вимог Г.Г. Зуйков зараховує сувору відповідність методики нормам закону, забезпечення повного й об'єктивного виявлення та дослідження всіх обставин, що підлягають

доказуванню; використання передового, науково узагальненого досвіду слідчої роботи, досягнень криміналістики в галузі вивчення способів учинення злочинів, особи злочинця й розробки засобів і прийомів розслідування; відображення досвіду взаємодії слідчого з оперативними працівниками, спеціалістами та громадськістю [10, с. 480]. Видається, що наведені вимоги можна повною мірою зарахувати до процесу побудови методики розслідування, хоча деякі мають загальний характер і властиві всім рекомендаціям, які розробляються криміналістикою. У структуру окремої методики Г.Г. Зуйковим включалися обставини, що підлягають установленню; визначення особливостей порушення цієї категорії справ, загальні версії, коло початкових слідчих дій і тактичні особливості їх проведення; планування розслідування, коло й тактика проведення подальших слідчих дій і пов'язаних із ними оперативно-розшукових заходів; визначення заходів щодо усунення причин та умов, що сприяли вчиненню цього виду злочинів, і рекомендацій щодо їх застосування [10, с. 488–489].

Провідними вченими-криміналістам О.М. Васильєвим, М.П. Яблоковим, Р.С. Белкіним, Г.Г. Зуйковим [11, с. 423–431] відзначалось, що методика розслідування не повинна розглядатися як сума методик розслідування за видами злочинів, оскільки такий підхід не забезпечує наукової єдності і практичної цінності методики, необхідно розвивати її наукову базу для створення дієвих окремих методик [11, с. 479]. Важливою пропозицією стало введення в структуру окремих методик розслідування криміналістичної класифікації окремого виду злочину, а також указівок на врахування слідчих ситуацій, які визначають напрям розслідування [11, с. 424–425, 428–430].

Важливим кроком у розвитку теоретичних положень криміналістичної методики стали Мінська наукова конференція (1973 рік), Всесоюзний семінар керівників кафедр криміналістики, проведений ВЮЗІ в 1974 році. За рекомендацією цього семінару прийнято рішення про включення поняття «криміналістична характеристика злочинів» у програму вишівського курсу криміналістики. У 1970-ті роки в розробку теоретичних основ криміналістичної методики розслідування істотний внесок зробили праці О.М. Васильєва [12], І.О. Возгріна [13], О.Н. Колесніченка [14], І.М. Лузгіна [15, с. 58–54], М.О. Селіванова [16, с. 61–64], В.Г. Танасевича [17, с. 90–94], М.П. Яблокова [18, с. 67–71] та інших учених.

Варто вказати на особливе значення науково-практичної конференції, що відбулася в Одесі (1976 рік), присвяченій загальним положенням методики розслідування [19]. Важливе місце в обговоренні зазначеної проблеми посіли питання сутності й завдань методики розслідування як розділу криміналістики, її зв'язку з криміналістичною тактикою, психологією та кібернетикою, змісту загальних (теоретичних) положень криміналістичної методик, криміналістичної класифікації та криміналістичної характеристики злочинів, принципів побудови методик розслідування окремих видів злочинів, структури окремих методик, поняття і значення етапів розслідування, слідчих ситуацій, тактичних завдань, програмування розслідування та інші актуальні питання.



Свій подальший розвиток загальні положення криміналістичної методики отримали в 1980–1990 роках, коли відбувалося формування сучасного уявлення про її сутність і значення.

Цілком природно, що виникнення нових видів і різновидів злочинів, поява й розвиток професійної злочинності, її організованих форм, зростання злочинної протидії розслідуванню зумовило пошук нових науково обґрунтованих криміналістичних методів і засобів, програм і технологій розкриття злочинів, створення методик розслідування різних рівнів і різного характеру.

Останніми роками в криміналістичній науці спостерігається посилення уваги до розробки її заключної частини – методики розслідування злочинів, зокрема її теоретичних основ. Цій проблемі присвячені монографічні дослідження С.Н. Чурилова [20], І.А. Возгріна [21], Ю.П. Гармаєва й А.Ф. Лубіна [22], А.В. Шмоніна [23], В.В. Тіщенко [24], В.Є. Корноухова [25], С.Ю. Косарева [26], В.А. Журавля, Б.В. Щура, а також роботи інших авторів. Крім того, розроблюються й окремі положення, різні теоретичні категорії та поняття методики розслідування: криміналістична класифікація злочинів, криміналістична характеристика злочинів, типові вихідні слідчі ситуації, технологія, програмування й алгоритмізація розслідування, слідчі завдання й тактичні операції тощо.

Підвищений інтерес до такого розділу криміналістики, як методика розслідування злочинів, зумовлений декількома причинами. По-перше, теоретичні основи криміналістичної методики довгі роки комплексно та різнобічно не розроблялись, що можна пояснити накопиченням, осмисленням, переробкою й адаптацією знань з галузі філософії, кібернетики, теорії управління й теорії інформації, інших природних і гуманітарних наук, що зумовило оновлення, розширення, перегляд і систематизацію понятійного апарату цього розділу криміналістичної науки. По-друге, внаслідок зміни суспільно-економічних відносин з'явилися нові види злочинів, організовані злочинні формування, що викликало необхідність наукової розробки численних нових і суттєвого оновлення вже наявних окремих (міжвидових, видових, підвидових) методик розслідування. По-третє, такі окремі методики мали різну, часом недостатньо продуману структуру, що позначалося й на їх змісті, сприйнятті, теоретичному осмисленні та ефективності практичного застосування.

Значення методики розслідування в криміналістичних знаннях важко переоцінити. Н.П. Яблоков та А.Ю. Головін відзначають: «У ній (методиці) розроблюється стратегія всієї криміналістичної діяльності з розслідування злочинів. У силу цього методика розслідування не тільки стала таким розділом криміналістики, без використання наукових і практичних даних якого фактично неможливо професійно вести розслідування злочинів, а і є найважливішим кінцевим продуктом криміналістичної науки» [27, с. 114].

Система злочинної діяльності застосовує різноманітні способи протидії розслідуванню, що викликає необхідність розробки засобів і методів його подолання. Завдання й функції методики розслідування зумовлюють аналіз слідчої діяльності як специфічного процесу пізнання розслідуваної події. Таке пізнання здійснюється шляхом пошуку носіїв інформації та їх

подальшого використання як джерел доказів. Поряд із цим складна система слідчої діяльності вимагає вмілої організації й ефективного управління. Тому в теорії криміналістичної методики важливо виділяти та досліджувати такі аспекти слідчої діяльності, як пізнавальний, інформаційний та організаційно-управлінський [24, с. 89–114].

Базуючись на викладеному, криміналістичну методику як розділ криміналістики можна визначити як систему наукових положень і рекомендацій, спрямованих на вивчення закономірностей механізму вчинення злочинів різних категорій і розробку методів і технологій їх виявлення, розкриття й розслідування.

Криміналістична методика, на відміну від криміналістичної тактики, призначена вирішувати стратегічні завдання розслідування, до яких варто зарахувати: 1) установлення наявності чи відсутності події злочину; 2) правильну й точну кваліфікацію злочину (сукупності злочинів); 3) установлення всіх обставин, що підлягають доказуванню; 4) установлення винних осіб і їхньої ролі в підготовці, вчиненні та приховуванні злочину; 5) установлення вчиненої фізичній чи юридичній особі шкоди і прийняття заходів щодо її відшкодування; 6) з'ясування обставин, які призвели до злочину, а також сприяли його вчиненню.

Зазначений комплекс загальних стратегічних завдань охоплює основні кримінально-правові та кримінально-процесуальні завдання розслідування в конкретному кримінальному провадженні. Функція криміналістичної методики полягає в розробці комплексу методів і засобів із вирішення вказаних завдань.

Рішення стратегічних завдань здійснюється поетапно й послідовно шляхом виділення та поступового вирішення тактичних завдань за допомогою засобів тактичного характеру: окремих процесуальних і слідчих (розшукових), дій і тактичних операцій, оперативних та організаційних заходів, які набувають специфічного змісту залежно від виду злочинів, що розслідуються. Організуючу роль у вирішенні стратегічних завдань виконує планування (програмування) розслідування в конкретному провадженні. Таке планування має передбачати умови й послідовність проведення не тільки окремих слідчих дій і тактичних операцій, а і їх комплексів, тобто стратегічних операцій.

За своїм змістом криміналістична методика розслідування складається з двох частин: 1) загальних (теоретичних, наукознавчих і методологічних) положень; 2) методик розслідування окремих категорій злочинів.

У зміст теоретичних основ криміналістичної методик проходження доцільно включити такі положення:

- визначення предмета, завдань, змісту криміналістичної методики та її в системі криміналістики;
- джерела формування криміналістичних методик і розгляд методологічних підходів у розробці методик розслідування окремих категорій злочинів;
- криміналістичний аналіз діяльності щодо здійснення злочинів і діячів щодо їх розслідування;



- класифікація методик розслідування: їх підстави і призначення;
- принципи розробки окремих методик розслідування та їх застосування в розслідуванні конкретних злочинів;
- структура методик розслідування окремих категорій злочинів;
- технології побудови програм та алгоритмів розкриття й розслідування злочинів.

Отже, загальні положення криміналістичної методики розслідування включають її теоретичні, методологічні й наукознавчі положення.

Основна мета теоретичних і методологічних основ криміналістичної методики розслідування вбачається у створенні системи наукових підходів і принципів формування окремих методик розслідування й умов їх використання в розслідуванні конкретних злочинів.

Ця мета може бути поділена на такі завдання: 1) розробка загальної теорії створення окремих методик; 2) розробка рекомендацій щодо застосування наявних окремих методик стосовно розслідування конкретного злочину; 3) розробка рекомендацій із побудови методики розслідування конкретного злочину за відсутності наукової методики розслідування відповідної категорії злочинів. Названі завдання можуть бути вирішені шляхом створення відповідної системи принципів розробки та побудови криміналістичної методики розслідування [28, с. 115–124].

Для того щоб визначити систему принципів методики розслідування й з'ясування її значення для формування окремих методик, необхідно висловити низку попередніх суджень.

Виходячи із загальнофілософського розуміння принципу, в теоретичному аспекті під останнім варто мати на увазі основне вихідне положення, підґрунтя системи, будь-якої теорії, вчення, що має вирішальне значення в успішному розв'язанні різних проблем, у тому числі гносеологічних. У практичному аспекті – це керівна ідея, основне правило діяльності [29].

Як відзначає А.В. Дулов, «принципи передбачають систематизацію й узагальнення попередніх наукових знань, конкретизують, формують пізнання, є вихідними положеннями щодо здійснення досліджень, організують їх, концентрують у собі сукупність методологічних і теоретичних основ, які необхідні для проведення майбутніх досліджень» [30, с. 33].

У літературі методика розслідування злочинів розглядається у двох значеннях: теоретичному – як розділ науки криміналістики, в якому містяться наукові положення й рекомендації, спрямовані на розробку ефективних методів і засобів (методик) розкриття різних категорій злочинів; практичному – як технологія діяльності слідчого, що спрямована на оптимальне обрання характеру, обсягу та послідовності слідчих дій і тактичних операцій відповідно до завдань розслідування.

У зв'язку з цим убачається за доцільне ділити принципи криміналістичної методики на принципи наукової розробки положень окремих методик розслідування та принципи практичної діяльності – стосовно обрання й застосування або побудови (якщо немає відповідних наукових розробок) методики в умовах розслідування конкретного злочину [31, с. 36–54].

Однак у літературі немає чіткого розуміння й розмежування принципів наукового формування окремих методик розслідування, з одного боку, і принципів побудови методики розслідування конкретного злочину – з іншого.

Говорячи про науково-теоретичні вихідні положення методики розслідування як розділу криміналістики, доцільно виходити з логічних, гносеологічних принципів і принципів криміналістики як науки загалом. До них, зокрема, належать принципи історизму, відповідності наукових рекомендацій вимогам закону, інтересам і запитам практики, використання новітніх досягнень науки й техніки та емпіричних досліджень, об'єктивності, наукової обґрунтованості, системності, цілісності, самостійності тощо.

Які ж принципи, на нашу думку, потрібно зарахувати до специфічних засад методики розслідування окремих категорій злочинів?

На основі сказаного видається, що до загальних принципів наукового формування окремих методик розслідування можна зарахувати такі вихідні положення:

- вивчення основних об'єктів криміналістичної методики злочину і слідчо-криміналістичної діяльності – з позицій системно-діяльнісного й функціонального підходів;

- використання положень і новітніх досягнень інших наук, як гуманітарних, так і природничих і технічних;

- розробка методичних рекомендацій на основі криміналістичного аналізу злочинів: криміналістичної класифікації останніх і створення їх інформаційно-пізнавальних моделей – криміналістичних характеристик відповідних груп, видів і підвидів злочинів;

- використання досвіду слідчої практики шляхом його аналізу та узагальнення з наступною екстраполяцією в теорію розкриття злочинів;

- розробка методичних рекомендацій на основі криміналістичної систематики і класифікації злочинів;

- розробка окремих методик розслідування з урахуванням особливості предмета доказування у справах певної категорії;

- визначення напрямів і завдань розслідування з урахуванням специфіки етапів розслідування;

- розробка методичних рекомендацій на основі виділення типових слідчих ситуацій та інформаційно-ситуаційної оцінки завдань і перспектив розслідування;

- виділення типових стратегічних і тактичних завдань розслідування й розробка оптимальних програм їх вирішення;

- розгляд специфічних тактичних і технічних прийомів і засобів, що використовуються під час проведення окремих слідчих дій і тактичних операцій.

Названі принципи знаходяться в площині наукової діяльності, що спрямована на розробку окремих методик розслідування різного рівня та значення: комплексних, міжвидових, видових і групових (підвидових) тощо.

Уважаємо за доцільне виділення також принципів практичної діяльності слідчого з розслідування конкретного злочину. Можна погодитися з

О.Н. Колесніченком, який визначав їх як «найбільш важливі основні положення, що сприяють обранню слідчим раціональної (оптимальної) методики розслідування конкретного злочину» [31, с. 64]. Необхідно лише уточнити, що з урахуванням евристичного та індивідуально-визначеного характеру кожного випадку розслідування можна говорити не тільки про обрання відповідної методики з низки розроблених і запропонованих методів, а й про необхідність пошуку найбільш вдалих шляхів розслідування, вдосконалення в практичній діяльності наявних методик, доповнення, а можливо, й перегляду деяких їх положень, тобто про побудову методики розслідування по конкретному провадженню на базі теоретичних положень і принципів криміналістичної методики як розділу криміналістики. Про самостійну побудову слідчим методики як творчого підходу в практичній діяльності варто говорити й у тих випадках, коли наукою ще не розроблена методика розслідування з тієї чи іншої категорії злочинів.

«Під час планування своєї роботи, – відмічає В.П. Антипов, – слідчий, виходячи з рекомендацій окремої методики розслідування подібних злочинів і практики у справах цієї категорії, з урахуванням особливостей злочину й ситуації, що утворилася на момент складання плану, фактично розробляє індивідуальну методику розслідування конкретного злочину» [32, с. 80].

На нашу думку, принципи обрання та побудови методики розслідування конкретного злочину в практичній діяльності слідчого можуть бути сформульовані так:

1. Обрання напряму розслідування й досягнення його кінцевої мети, виходячи з кримінально-правової оцінки події і предмета доказування. Предмет доказування за умови правильної кваліфікації злочину визначає для слідчого кінцеві рубежі його діяльності з розслідування конкретної кримінальної справи, повноту й межі процесуального дослідження. Звичайно, на початковому етапі розслідування, тим більше на момент порушення кримінальної справи, точно кваліфікувати злочинну подію досить важко. Вона може змінюватися й уточнюватися під час усього розслідування, що залежить в основному від повноти та достовірності доказової інформації. Відповідно змінюється й уточнюється коло обставин, що підлягають установленню. Однак не враховувати предмет доказування із самого початку розслідування не можна, бо така діяльність слідчого буде деструктивною щодо її системи, аналогічною безцільному безпредметному блуканню в лабіринтах пізнання.

2. Визначення належності події, яка розслідується, до певного типу, роду, виду, групи злочинів на основі наукової криміналістичної класифікації, що дає змогу правильно вибрати відповідну рекомендовану криміналістикою методику або констатувати її відсутність, а також визначити особливості злочину, який розслідується.

3. Використання в розслідуванні даних відповідної криміналістичної характеристики категорії злочинів, до якої належить і цей злочин, що дає можливість з'ясувати типову модель зазначеної категорії злочинів, висуваю-

ти типові слідчі версії щодо події загалом, окремих її обставин, причетних до неї осіб, визначити характер і місцезнаходження інших слідів.

4. Ситуаційний підхід до постановки тактичних завдань і засобів їх вирішення, який передбачає використання типових слідчих ситуацій за цією методикою, типових завдань і типових програм їх вирішення. Слідчий, що спирається на теоретичні положення криміналістичної методики, досвід слідчої практики в розслідуванні з конкретної справи, самостійно оцінює ситуацію, яка склалася, в її інформаційно-пізнавальному аспекті з урахуванням часу від моменту вчинення злочину й конструює конкретну програму розслідування. За наявності типових програм розслідування необхідно пам'ятати про їх корегування згідно з конкретною ситуацією.

5. Етапність методики розслідування, яка передбачає виділення двох основних етапів і вирішення на кожному з них властивих йому завдань: початковий етап передбачає встановлення основних обставин події й особи підозрюваного, а наступний – установа всіх обставин злочину й усіх його учасників, тобто повне розкриття злочину.

6. Планомірність ходу розслідування. Цей принцип означає використання планування для здійснення всіх процесуальних, слідчих (розшукових) та організаційних дій у певній послідовності. Крім того, потребують визначення послідовності також постановка й вирішення тактичних завдань.

7. Використання в діяльності з розкриття злочинів різних форм і методів взаємодії слідчого з оперативними підрозділами кримінальної поліції, іншими правоохоронними органами, населенням. Вивчення практики показує, що тільки на основі тісної та постійної взаємодії слідчого з працівниками оперативних апаратів правоохоронних органів (передусім органів МВС і СБУ) вдається розкривати тяжкі та добре організовані злочини. Така взаємодія повинна передбачатися із самого початку кримінального провадження, оцінювання вихідної ситуації і продовжуватися до з'ясування всіх обставин злочину, встановлення та затримання підозрюваного, складання обвинувального акта. Важливо також уміло взаємодіяти в необхідних випадках із посадовими особами й рядовими працівниками підприємств, установ, організацій, окремими громадянами. Нарешті, під час побудови методики розслідування злочину необхідно передбачати тактику, форми та методи взаємодії із захисниками підозрюваного (обвинуваченого).

8. Застосування сучасних наукових і технічних можливостей у розслідуванні кожного злочину. Під час обрання того чи іншого методу або прийому розслідування необхідно мати їх наукове й техніко-криміналістичне забезпечення. При цьому йдеться про використання не тільки сучасних криміналістичних рекомендацій, а й нових засобів і методів, розроблених в інших галузях науки й техніки. Такі методи та засоби мають застосовуватися в різних формах (використання знань спеціалістів у ході проведення слідчих дій, проведення різних судових експертиз, спеціальної довідкової інформації). Тільки таке комплексне застосування спеціальних науково-технічних даних може забезпечити ефективний пошук і повноцінне дослідження доказової інформації.

Викладені принципи з урахуванням структури слідчої діяльності дають змогу подати методику розслідування окремих категорій злочинів у вигляді універсальних програм щодо його початкового й наступного етапів. Це пояснюється особливостями завдань на вказаних етапах і характером засобів щодо виявлення та дослідження доказової інформації на кожному з них. Технологія такої діяльності може бути виражена у вигляді ланцюга змістовно й логічно з'єднаних розумових і практичних актів та операцій.

Тому можна запропонувати базову програму поетапного розслідування злочину, незалежно від його виду, що складається з таких алгоритмів.

Початковий етап розслідування.

1. Аналіз отриманої інформації щодо сутності кримінально-релевантної події, виділення ознак, що вказують на певний вид злочину і створюють можливість здійснення його попередньої кваліфікації та визначення предмета й напрямку розслідування.

2. Аналіз вихідної інформації з метою зарахування події до певного типу, роду, виду, підвиду злочинів на основі наукової криміналістичної класифікації, що дає змогу правильно вибрати й застосувати відповідну методику розслідування або констатувати відсутність такої, визначити типові та специфічні ознаки конкретного злочину й застосувати метод евристичного програмування [33, с. 144–179] з використанням елементів моделі базової методики.

3. Використання даних криміналістичної характеристики відповідного виду злочинів, до якого належить розслідуваний злочин, що дасть можливість використати типову модель цієї категорії злочинів, висунути загальні й окремі версії, з'ясувати характер, місцезнаходження та значення слідів учинення таких злочинів.

4. З'ясування змісту конкретної слідчої ситуації та її зіставлення з типовими ситуаціями, викладеними у відповідних криміналістичних методиках. Визначення джерел вихідної інформації, її негативні риси (неповноту, недостовірність, невизначеність), шляхи її перевірки, поповнення й конкретизації.

5. Формулювання тактичних завдань, що впливають із конкретної слідчої ситуації, та планування слідчих дій або тактичних операцій для їх вирішення.

6. Розробка конкретних версій, зміст яких впливає з характеру, ступеня повноти й достовірності інформації щодо сутності події, з оцінювання слідчої ситуації та необхідності встановлення криміналістично значущих обставин події, що розслідується.

7. Використання взаємодії слідчого з оперативними підрозділами правоохоронних органів, патрульної поліції, всіх реальних можливостей для швидких, рішучих і раптових для підозрюваного заходів із його затримання і припинення злочину, розкриття злочину по «гарячих слідах».

Подальший етап розслідування

8. Аналіз і синтез результатів вирішення тактичних завдань і перевірки версій, отриманих на початковому етапі розслідування.

9. Побудова інформаційної моделі кримінально-релевантної події, що розслідується, на основі даних, отриманих на початковому етапі розслідування.

10. З'ясування ступеня вирішення завдань, що ставились на початковому етапі розслідування, причин, які заважили вирішенню певних завдань, і нових методів і засобів їх розв'язання.

11. Складання розгорнутого плану розслідування, деталізуючи його стосовно певних обставин злочину, перевірки версій щодо запідозрених осіб.

12. Визначення комплексу дій із пошуку й установлення всіх учасників підготовки, вчинення та приховування злочину (злочинної діяльності), ролі кожного з них, характеру зв'язків між ними та з потерпілими.

13. Визначення тактичних операцій щодо встановлення всіх епізодів злочинної діяльності, форм злочинної організованості, тривалості й масштабу.

14. Вивчення особи підозрюваного, його ролі в підготовці та здійсненні злочину (злочинної діяльності) з метою ефективного застосування запобіжних заходів, тактичних прийомів або їх комплексів і викриття злочинця, встановлення обставин, які обтяжують або пом'якшують його відповідальність.

15. Виявлення протидії розслідуванню з боку зацікавлених осіб і визначення засобів її подолання.

16. Установлення розміру шкоди, заподіяної злочинцем щодо кожного потерпілого, вжиття заходів для розшуку викраденого майна та відшкодування матеріального збитку.

Наведена базова програма розслідування може доповнюватися, деталізуватися, уточнюватися залежно від характеру, масштабів злочинної діяльності, кількості її епізодів, кола учасників і потерпілих, конкретних обставин такої діяльності, ступеня і змісту протидії розслідуванню.

Заслуговує на увагу звернення низки криміналістів до використання технологічного підходу в аналізі слідчої діяльності, діяльності з підготовки, вчинення та приховування злочинів (злочинної діяльності), а також у розробці методики розслідування злочинів [23; 34, с. 34, 102–103; 35; 36, с. 18–24].

Розглянемо співвідношення понять «методика розслідування злочинів» і «технологія розслідування».

Безумовно, ця проблема заслуговує на подальше наукове дослідження. Убачається, що в діяльності з розслідування злочинів дійсно можна виділити методико-евристичні й технологічні аспекти, які утворюють синтез процесуальних, організаційних, оперативно-розшукових дій, пізнавально-пошукових методів і прийомів, засобів вирішення стратегічних і тактичних завдань розслідування. Методика вказує на напрями, шляхи, залежності у виборі й застосуванні методів здійснення пошуково-пізнавальної діяльності в типових слідчих ситуаціях і на відповідних етапах розслідування.

Технологія дає змогу оптимально здійснювати діяльність із розслідування злочинів завдяки організації й координації всіх необхідних дій і заходів, що виконуються відповідно до комплексної програми розслідування щодо послідовного й поетапного вирішення поставлених завдань.



Необхідно відзначити тісну залежність між принципами розробки окремих методик і визначенням структури останніх, що не завжди враховується в літературі.

На нашу думку, саме запропоновані принципи побудови окремих методик розслідування дають змогу відповідним чином сформувати їх структуру та включати до неї такі елементи:

- 1) криміналістичний аналіз відповідної категорії злочинів (їх криміналістична класифікація й характеристика);
- 2) обставини, що підлягають з'ясуванню й установленню;
- 3) аналіз та оцінювання вихідних ситуацій на перевірному етапі розслідування;
- 4) типові слідчі ситуації, типові версії, завдання й засоби їх перевірки та вирішення (криміналістичні програми) на перевірному й початковому етапах розслідування;
- 5) слідчі ситуації, завдання та програми їх вирішення на наступному й заключному етапах розслідування;
- 6) тактичні та організаційні особливості проведення слідчих дій і тактичних операцій.

Названі елементи деталізуються й наповнюються відповідним змістом по кожній конкретній методиці розслідування.

Різноманітність ситуацій, із якими стикаються слідчі під час розслідування різних видів і масштабів злочинної діяльності, зумовлює постановку питання про можливість і доцільність створення загального методу розслідування або певної загальної, універсальної, базової моделі криміналістичної методики розслідування.

Так, С.Н. Чурилов пропонує створити вчення про загальний метод розслідування злочинів і включає в нього поняття про цей метод, його теоретичну модель, криміналістичну характеристику злочину цього виду, криміналістичну характеристику розслідування злочинів, принципи формування окремих криміналістичних методик і правила їх адаптації до конкретного акту розслідування [37, с. 54–55]. Інакше кажучи, «поняття загального методу розслідування об'єднує всі вже відомі поняття заключного розділу криміналістики», крім уявлення про поняття, історію розвитку криміналістичної методики, структуру цього розділу, завдання та значення, а також про систематизацію окремих методик розслідування та правила їх адаптації [38, с. 24].

Отже, запропоноване вчення про загальний метод розслідування включає фактично всі теоретичні положення криміналістичної методики, що не можуть належати тільки методу (нехай навіть загальному) розслідування злочинів. Уважаємо, метод стосовно діяльності з розслідування злочинів повинен указувати на спосіб використання теоретичних знань з метою оптимізації цієї практичної діяльності. За своїм змістом учення про загальний метод розслідування є нічим іншим як методологічною частиною загальних положень криміналістичної методики. Тому можна погодитися з тим, що нічого кардинально нового й ефективного для теорії та практики ця концепція не несе [27, с. 147].

Інша ідея пов'язана зі створенням базової (загальної) методики розслідування злочинів. Так, Ю.П. Гармаєв та А.Ф. Лубін висловлюють таку гіпотезу: «Перш ніж формувати конкретні методики, повинна бути сформована загальна, універсальна модель, на базі якої тільки й можна створювати конкретні методики розслідування» [22, с. 79]. Така модель, на думку авторів, включає чотири етапи розслідування, відповідні їм завдання, а також рекомендовані для їх вирішення заходи й може використовуватися як шаблон під час розробки методик, а також для прикладного застосування в практиці розслідування. Уважаємо, що в такому випадку треба вести мову не про базову методику розслідування злочинів, а про формалізовану програму розслідування, яка наповнюється конкретним змістом щодо злочинів певної спрямованості. Проте запропоновані авторами чотири елементи базової методики не відображають повною мірою процес наукового дослідження слідчої діяльності.

Ідею про створення базової методики розслідування підтримує також В.А. Журавель, який пропонує розглядати таку методику у вигляді інформаційно-пізнавальної моделі. У ній учений виділяє два предметні рівні: ретроспективний і перспективний. Перший включає в себе криміналістичну характеристику злочинів певної категорії, у якій за статистичними показниками відображені кореляційні залежності між її елементами, що дає змогу відобразити типові варіанти розглянутої злочинної діяльності. Другий рівень описує типову модель розкриття злочину, що включає типові слідчі ситуації, програми розслідування, типові системи слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Крім того, дослідник виділяє також функціональний аспект базової моделі, який відображає взаємодію між елементами одного й різних рівнів (ретроспективного та перспективного), що дає можливість провести аналіз внутрішніх і зовнішніх каналів обміну інформацією.

Загалом можна погодитися з доцільністю побудови загальної інформаційно-пізнавальної моделі методики розслідування злочинів, хоча запропонована структура потребує уточнення й доповнення. Так, наприклад, ретроспективний рівень зазначеної моделі треба доповнити криміналістичною класифікацією злочинів, що дасть змогу звернути увагу на особливості криміналістичних характеристик відповідних груп злочинів. Саме між цими елементами спостерігається рух інформації в межах ретроспективного рівня, а канал руху інформації «криміналістична характеристика – типові слідчі версії» характеризує обмін інформацією між ретроспективним і перспективним рівнями розглянутої моделі.

У літературі висловлюється думка також про те, що базовою методикою варто називати систему наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій із розслідування декількох видів злочинів, об'єднаних на основі загальних кримінально-правових і криміналістичних критеріїв [39, с. 15–17; 40, с. 4]. На нашу думку, в цьому випадку більш правильно говорити про комплексну, або міжвидову методику розслідування злочинів, оскільки в них повинні відображатися особливості взаємозв'язку тих видів злочинів, які входять у цю злочинну діяльність, а також особливості

змісту та взаємозв'язку стратегічних і тактичних завдань, що виникають у ході їх розслідування.

О.А. Крестовніков убаचाє загальну концепцію розробки криміналістичної методики у виділенні її загального завдання, яке полягає в адаптації технічного й тактичного інструментарію для вирішення типових криміналістичних завдань і програмуванні цілісної системи криміналістичної діяльності. Методологічну основу криміналістичної методики, на його думку, становлять два розділи: 1) формування й опис типових інформаційних моделей злочинної діяльності; 2) утворення й використання моделей типових інформаційних моделей і програм криміналістичної діяльності [41]. Крім того, він виокремлює такі принципи побудови окремих криміналістичних методик: а) типізація; б) оптимальний рівень загальності методики; в) системність; г) оптимальність рівня алгоритмізації [41, с. 249–252].

Треба зауважити, що сформульоване О.А. Крестовніковим загальне завдання криміналістичної методики звучує її науковий інструментарій, не передбачає розробку й використання властивих саме їй засобів і методів, не характеризує специфіку завдань і змісту «криміналістичної діяльності». Досить абстрактно виглядають і принципи побудови окремих криміналістичних методик, що зводяться до оптимальної класифікації останніх та оптимального рівня алгоритмізації розслідування. Звідси аморфною й позбавленою відповідної специфіки видається представлена автором структура криміналістичної методики розслідування: 1) організаційно-технічне, інформаційне, нормативно-правове забезпечення; 2) організація взаємодії учасників; 3) версійна та прогностична проробка вихідної ситуації; 4) планування, моделювання і програмування процесу дослідження; 5) виявлення, фіксація, декодування й систематизація криміналістичної інформації; 6) прийняття проміжних рішень і встановлення доказових фактів; 7) формування інтегральної інформаційної моделі об'єкта, що досліджується; 8) вирішення кінцевого криміналістичного завдання [41, с. 252].

Заслугує на увагу проблема класифікації криміналістичних методик.

Центральним рівнем криміналістичних методик зазвичай вважаються методики окремих видів злочинів. Виділяються також методики розслідування більш вузької спрямованості: вбивств на замовлення, кишенькових крадіжок, розкрадань у будівельних організаціях тощо. Зазначені методики можна ще більше звузити, ввівши додаткові ознаки, а саме: методика розслідування кишенькових крадіжок, учинених у міському транспорті, або методика розслідування замовних убивств, учинених щодо політичних діячів. Уважаємо, що в такому випадку краще говорити про методичні особливості розслідування певних різновидів базового виду злочинів в умовах відповідних типових слідчих ситуацій. Навряд чи можна погодитися з виділенням методик установлення алібі, встановлення винної особи «за гарячими слідами», виявлення інсценувань. Щодо цього цілком слушно В.Є. Корноухов зауважує, що мова повинна йти не про методики, а про окремі тактичні завдання [42, с. 148]. Крім того, незважаючи на деякі спільні риси, засоби й методи їх вирішення набувають специфіки залежно від виду та характеру злочинів.

Часто, звертаючи увагу на актуальність методики розслідування тих чи інших злочинів (як правило, нових видів), дослідники відмовляються від її розробки з причини недостатньої кількості емпіричного матеріалу або його відсутності. У літературі нерідко наголошується, що обов'язковим у побудові кожної методики є вивчення й узагальнення достатнього масиву кримінальних справ із відповідного виду злочинів [27, с. 155]. Погоджуємося із зауваженням стосовного того, що криміналісти не вправі сидіти й чекати, поки практика накопичить тисячі судових прецедентів, перш ніж перейти до їх узагальнення й формулювання рекомендацій [22, с. 53]. Керуючись запропонованими принципами формування окремих методик, доцільно розробляти орієнтувальні моделі таких «випереджальних» методик із подальшим їх коригуванням і наповненням більш конкретним та емпірично обґрунтованим змістом. У такому разі треба використовувати методи прогнозування, екстраполяції, аналогії, моделювання [43, с. 281–282]. Такі методики можуть називатися «Теоретичні основи методики розслідування...» відповідної категорії злочинів.

Заслужує на увагу також питання про форму і зміст криміналістичних методик розслідування. У сучасних методиках розслідування все частіше з'являються програми розслідування, спрощується виклад пояснювального матеріалу. Справа в тому, що велика кількість теоретичних положень, докладний виклад дискусійних поглядів і їх критичний аналіз ускладнюють сприйняття практиком запропонованих методичних і тактичних рекомендацій, роблять методику з погляду слідчого малоефективною для практичного використання. Проте чи означає це, що теоретичні й методологічні положення у викладі окремих методик розслідування в усіх випадках повинні бути виключені? Це не так. Усе залежить від того, на якому етапі формування знаходиться ця методика, наскільки теоретично й емпірично обґрунтована, наскільки аргументовані й апробовані викладені в ній рекомендації, нарешті, кому вона адресована.

**Висновки.** У дисертаційних і монографічних дослідженнях повинні знайти наукове обґрунтування погляди автора на принципи формування й побудови методики, яка ним розроблюється з використанням усього арсеналу теоретичних знань, що стосуються об'єкта і предмета дослідження; повинні розглядатися дискусійні питання, аналізуватися й узагальнюватися практика, висловлюватися власні рекомендації щодо методики й тактики розслідування цієї категорії злочинів. У підручниках і навчальних посібниках теоретичні положення викладаються в більш лаконічній формі й мають лише пояснювальний характер. У них обґрунтовуються запропоновані для успішного розслідування методи, прийоми та засоби, які вибудовуються в певну систему. У посібниках із розслідування злочинів доцільно особливу увагу приділити викладу програм дій слідчого, які будуються залежно від криміналістичної характеристики цієї групи злочинів і типових слідчих ситуацій. Р.С. Белкін уважає, що програми розслідування не повинні підміняти собою окремі методики, проте й не повинні включатися в їх зміст [44, с. 724]. Якщо з першою частиною цієї точки зору потрібно погодитися,

то друга викликає заперечення. Уважаємо, теоретичне дослідження, присвячене розробці окремої методики розслідування, має включати в себе також прикладні (прагматичні) аспекти у вигляді рекомендованих програм і алгоритмів розслідування [45]. Тому можна погодитися з думкою В.А. Журавля стосовно того, що окремі криміналістичні методики можуть бути виражені в трьох формах: описова, формалізована та змішана [46, с. 125]. Головне тут – визначити основну функцію, призначення пропонованої методики та збалансувати в її положеннях теоретичний, пояснювальний і прагматичний складники.

### Література

1. Громов В.И. Дознание и предварительное следствие: Методика расследования преступлений: Осмотр места происшествия / В.И. Громов. – М. : ЛексЭст, 2003. – 544 с.
2. Шавер Б.М. Об основных принципах частной методики расследования преступлений / Б.М. Шавер // Социалистическая законность. – 1938. – № 1. – С. 42–56.
3. Колмаков В.П. За единство развития криминалистической техники и методики расследования преступлений / В.П. Колмаков // Социалистическая законность. – 1948. – № 7. – С. 52–53.
4. Криминалистика / под ред. С.П. Митричева, П.И. Тарасова, Родионова. – М., 1952. – Ч. 2. – 1952. – С. 3–18.
5. Зотов Б.Л. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений / Б.Л. Зотов. – М., 1955. – С. 4.
6. Криминалистика / отв. ред. С.А. Голунский. – М., 1959. – С. 350–353.
7. Куранова Э.Д. Об основных положениях методики расследования отдельных видов преступлений / Э.Д. Куранова // Вопросы криминалистики. – М., 1962. – № 6–7. – С. 161, 165.
8. Зуйков Г.Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступлений : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук / Г.Г. Зотов. – М., 1970.
9. Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук / А.Н. Колесниченко. – Х., 1967. – С. 15–16.
10. Криминалистика / под ред. Р.С. Белкина, Г.Г. Зуйкова. – М. : Юрид. лит., 1968. – С. 476–496.
11. Криминалистика / отв. ред. А.Н. Васильев. – М., 1971. – С. 488–496; Криминалистика / под Р.С. Белкина, Г.Г. Зуйкова. – М., 1968. – С. 423–431.
12. Васильев А.Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений / А.Н. Васильев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978. – 72 с.
13. Возгрин И.А. Общие положения методики расследования преступлений / И.А. Возгрин. – Ленинград : ЛГУ, 1976. – 48 с.
14. Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений / А.Н. Колесниченко. – Х., 1976. – 30 с.
15. Лузгин И.М. Развитие методики расследования отдельных видов преступлений / И.М. Лузгин // Правоведение. – 1977. – № 2. – С. 58–64.
16. Селиванов Н. Сущность методики расследования и ее принципы / Н. Селиванов // Социалистическая законность. – 1976. – № 5. – С. 61–64.
17. Танасевич В.Г. Теоретические основы методики расследования преступлений / В.Г. Танасевич // Советское государство и право. – 1976. – № 6. – С. 90–94.
18. Яблоков Н.П. Совершенствование методических основ расследования преступлений / Н.П. Яблоков // Советское государство и право. – 1976. – № 2. – С. 67–71.
19. Методика расследования преступлений (Общие положения) : материалы науч.-практ. конф. (г. Одесса, ноябрь 1976 г.). – М., 1976. – 180 с.
20. Чурилов С.Н. Криминалистическая методика: История и современность / С.Н. Чурилов. – М. : Маркетинг, 2002. – 370 с.
21. Возгрин И.А. Введение в криминалистику / И.А. Возгрин. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 475 с.

22. Гармаев Ю.П. Проблемы создания криминалистических методик расследования преступлений / Ю.П. Гармаев, А.Ф. Лубин. – СПб. : Изд-во Р. Асланова, 2006. – 303 с.
23. Шмонин А.В. Методика расследования преступлений / А.В. Шмонин. – М. : Юстицинформ, 2006. – 464 с.
24. Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів / В.В. Тіщенко. – О. : Фенікс, 2007. – 260 с.
25. Корноухов В.Е. Методика расследования преступлений: теоретические основы / В.Е. Корноухов. – О. : Фенікс, 2007. – 260 с.
26. Косарев С.Ю. История и теория криминалистических методик расследования преступлений / С.Ю. Косарев. – СПб. : Изд-во Р. Асланова, 2008. – 495 с.
27. Яблоков Н.П. Криминалистика: природа и система / Н.П. Яблоков, А.Ю. Головин. – М. : Юристъ, 2005. – С. 114.
28. Тіщенко В.В. Наукові засади розробки методики розслідування / В.В. Тіщенко // Актуальні проблеми держави і права. – О., 2007. – Вип. 32. – С. 17–22; Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів / В.В. Тіщенко. – О., 2007. – С. 115–124.
29. Айдинян Р.Н. Система понятий и принципов гносеологии / Р.Н. Айдинян. – Л., 1991; Демин В.Н. Принципы материалистической диалектики в научном познании / В.Н. Демин. – М., 1979.
30. Криминалистика / под ред. А.В. Дулова. – Минск, 1996. – С. 33.
31. Колесниченко А.Н. Принципы методики расследования / А.Н. Колесниченко // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1979. – Вып. 18. – С. 64.
32. Антипов В.П. Планирование расследования в проблемных ситуациях / В.П. Антипов // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1981. – Вып. 36. – С. 80.
33. Зорин Г.А. Криминалистическая методология / Г.А. Зорин. – Минск, 2000. – С. 144–179.
34. Возгрин И.А. Введение в криминалистику / И.А. Возгрин. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 475 с. – С. 34, 102–103.
35. Образцов В.А. Криминалистика: модели средств и технологий раскрытия преступлений / В.А. Образцов. – М. : ИМПЭ-ПАБЛИЦ, 2004. – 400 с. – С. 9.
36. Тіщенко В.В. Криміналістичні технології в теорії і практиці розслідування / В.В. Тіщенко // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – О., 2008. – Вип. 44. – С. 18–24.
37. Чурилов С.Н. Методика расследования преступлений. Общие положения / С.Н. Чурилов. – М. : Юстицинформ, 2009. – 145 с. – С. 9, 54–55.
38. Чурилов С.Н. Криминалистическая методика расследования: проблемы, тенденции, перспективы / С.Н. Чурилов. – М. : Юстицинформ, 2011. – С. 24.
39. Субботина М.В. Базовая методика расследования преступлений: суть и значение / М.В. Субботина // Вестник криминалистики. – М., 2007. – Вып. 1 (21). – С. 15–17.
40. Субботина М.В. Структура базовой методики расследования преступлений / М.В. Субботина // Вестник криминалистики. – М., 2006. – Вып. 2 (18). – С. 4.
41. Крестовников О.А. Системно-деятельностный анализ методологии криминалистики : [монография] / О.А. Крестовников. – М. : Юрлитинформ, 2013. – С. 248.
42. Корноухов В.Е. Методика расследования преступлений: теоретические основы / В.Е. Корноухов. – М. : Норма, 2008. – С. 148.
43. Журавель В.А. Трансформации криминалистической методики в современных условиях / В.А. Журавель // Криміналістика та судова експертиза: наука, навчання, практика : зб. наук. пр. : у 2 т. / уклад.: Г.С. Малевські, В.С. Шепітько. – Х. : Апостіль, 2014. – Т. 1. – 2014. – С. 281–282.
44. Белкин Р.С. Курс криминалистики / Р.С. Белкин. – М. : Юрист, 2001. – С. 724.
45. Ищенко Е.П. Алгоритмизация следственной деятельности / Е.П. Ищенко, Н.Б. Водянова. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 304 с.
46. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : [монографія] / В.А. Журавель. – Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2012. – С. 125.



#### **А н о т а ц і я**

**Тищенко В. В. Виникнення, розвиток і сучасний стан криміналістичної методики розслідування.** – Стаття.

Стаття висвітлює деякі аспекти виникнення, розвитку й сучасного стану криміналістичної методики розслідування. Запропоновано розглядати методику розслідування не лише як елемент системи криміналістики, а і як відносно автономний комплекс криміналістичних знань. Проаналізовано роботи вчених-криміналістів щодо окресленої теми. Указано стратегічні завдання криміналістичної методики розслідування. Пропонується у зміст загальних положень криміналістичної методики розслідування ввести її теоретичні, методологічні й наукознавчі положення. Сформульовано принципи обрання та побудови методики розслідування конкретного злочину в практичній діяльності слідчого. Запропоновано базову програму поетапного розслідування злочину. Досліджено проблему класифікації криміналістичних методик і зазначено, що окремі криміналістичні методики можуть бути виражені в трьох формах: описова, формалізована та змішана.

*Ключові слова:* криміналістична методика розслідування, криміналістика, криміналістична техніка, криміналістична тактика.

#### **А н н о т а ц и я**

**Тищенко В. В. Возникновение, развитие и современное состояние криминалистической методики расследования.** – Статья.

Статья освещает некоторые аспекты возникновения, развития и современного состояния криминалистической методики расследования. Предложено рассматривать методику расследования не только как элемент системы криминалистики, но и как относительно автономный комплекс криминалистических знаний. Проанализированы работы ученых-криминалистов по обозначенной теме. Указаны стратегические задачи криминалистической методики расследования. Предлагается в содержание общих положений криминалистической методики расследования ввести ее теоретические, методологические и науковедческие положения. Сформулированы принципы избрания и построения методики расследования конкретного преступления в практической деятельности следователя. Предложена базовая программа поэтапного расследования преступления. Исследована проблема классификации криминалистических методик и отмечено, что отдельные криминалистические методики могут быть выражены в трех формах: описательной, формализованной и смешанной.

*Ключевые слова:* криминалистическая методика расследования, криминалистика, криминалистическая техника, криминалистическая тактика.

#### **S u m m a r y**

**Tishchenko V. V. The emergence, development and present state of the forensic investigation technique.** – Article.

The article highlights some aspects of the origin, development and current state of the criminalistics investigation methodology. The article proposes to consider the investigation methodology not only as an element of the forensic system, but also as a relatively autonomous complex of forensic knowledge. The works of forensic scientists on the indicated topics are analyzed. The strategic tasks of the criminalistics investigation methodology are indicated. The content of the general provisions of the criminalistics investigation methodology is proposed to introduce its theoretical, methodological and science-science positions. The principles of election and construction of methods for investigating a particular crime in the practical activities of the investigator are formulated. A basic program for the stage-by-stage investigation of the crime was proposed. The problem of classification of criminalistics methods is studied and it is noted that certain criminalistics methods can be expressed in three forms: descriptive, formalized and mixed.

*Key words:* forensic methods of investigation, criminology, forensic technology, forensic tactics.